

ARS POETICA: НОВА БІЛОРУСЬКА РЕДАКЦІЯ

Рагойша В. Верш. Паэзія: энцыклапедычны даведнік. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2020. 472 с.

Варто визнати: протягом останніх десяти років помітних праць із теорії віршування й досліджень поезії в цілому з'явилось досить мало. В Україні до цінних винятків слід зарахувати книжку Н. Чамати «Лірика Тараса Шевченка. Аналізи й інтерпретації» (2014) і «Дослідження з поезики: вірш, жанр, композиція» (2016), монографію Н. Гаврилюк «Під плахтою неба: поезія Віри Вовк» (2019) поряд із кількома кандидатськими дисертаціями, передусім І. Астапенка, Л. Дядченко, М. Лаюка, В. Соловія. Очевидно, річ у тому, що проблеми версифікації мисляться вже не лише вузькоспеціальними, а й дедалі герметичнішими. Саме практичне значення відповідних досліджень постає інакшим, ніж у добу шістдесятництва в поезії і сплеску структуралізму в науці. Верлібр, що тривалий час переважає у світовій літературі, нині спонукає письменників і читачів до інтуїтивнішого осягнення тексту. Ідеться радше про обопільну цікавість до динамічних подієвих ланцюжків незалежно як від порушуваних тем, так і від особливостей віршового розміру.

На цьому тлі великий інтерес викликає енциклопедичний довідник В. Рагойші. Нова робота і продовжує, і підсумовує низку студій білоруського науковця, перекладача, письменника. Варто покликатися, зокрема, на книжки «Розмови про вірш: Метрика. Ритміка. Фоніка» (1979), «Білоруське віршування» (2010), «Основи віршознавства» (2013), «Поетичний словник», який пережив три видання (1979, 1987, 2004) та ін. Незважаючи на численні здобутки в теорії літератури, автор визнає: готуючи довідник, він мусив запроваджувати низку найменувань, які дотепер належно не актуалізувалися. Так, учений закріплює в білоруському лексиконі терміни «зваротная мэтафарызацыя» («зворотна метафоризація»), «шаснаццацірадкоўе» («16-рядковий вірш»), «шматпрыназоўнікаваць» («багатоприйменниковість») тощо (с. 6). Як результат, міні-енциклопедія адресується широкій аудиторії: від фахових гуманітаріїв до школярів і всіх, хто цікавиться поезією й намагається писати вірші (с. 2).

Видання складається із семи розділів: «Вступ до поезієзнавства», «Лексика поетична. Тропи», «Синтаксис поетичний. Інтонація», «Метрика. Ритміка», «Фоносемантика. Римування», «Композиція. Строфіка», «Жанри поетичні. Види вірша». Автор зосереджується на білоруському письменстві, утім, не звужуючи фактажу. Ця література постає ландшафтом, природно інтегрованим до світового мистецтва, до того ж давно. Тут почувається гармонійно вельми різна поезія: сатирико-гумористична у стилі Ф.-Б. Богушевича (с. 22) й духовна, яку започаткував Ф. Скорина (с. 19); з іронічними вкрапленнями, як у Цьотки (Алоїзи Пашкевич) (с. 90), інвективами Г. Буравкіна (с. 382), еротичними мотивами, що їх не уникнули Л. Дранько-Мойсюк і В. Некляев (с. 460). Жвавий пеон З. Бядулі (с. 196) не контрастує з урочистим амфібрахієм В. Зуйонка (с. 164). Римовані катрени Л. Генюш (с. 322) доповнюють версети А. Сиса (с. 355), а SMS-послання Г. Лободенка (с. 410) — екзотичнішу віланель Р. Крушини (с. 357—358).

У довіднику переважає доволі детальне тлумачення стрижневих понять. Для порівняння: віршознавець виокремлює не лише власне омонімічну риму («Каб слова не знала *абраз* <...>, / Яго пакладу за *абраз*», В. Макаревич; с. 239), а й омографічну (*гэдзіна* — *гэдзіна* в Н. Гілевича, там само) та омофонну (*карыцца* — *карыцца* в білоруському фольклорі, с. 241).

Поле зору дослідника здебільшого не обмежується поняттями, узвичаєними в підручниках. Наприклад, у завершальному розділі інтерпретуються ліпограматичний (іще гомерівський, с. 392) і т. зв. строкатий вірш (тяжіє до системного вживання різномовної лексики, як у П. Бузука чи О. Гаруна, с. 433—434). При цьому всі прочитання, відображені в довіднику, настільки ж засновані на класичних принципах, наскільки спрямовані на вельми несподівані, але переконливі висновки. Приміром, алітерація в поемі Я. Коласа «Нова земля» трактується з урахуванням ідеї Т. С. Еліота (с. 238). Своєю чергою, системи віршування не оглядаються цілковито схоластично, а фіксуються в циклічній схемі, яка наочно структурує етапи їх співіснування (с. 219).

Помітними є й відносно нетрадиційні підходи, які застосовує В. Рагойша. Зокрема, досі в межах білоруської школи теорії літератури не набули істотного поширення ритмограми. Натомість чергування наголошених і ненаголошених складів у силаботонічних віршах чотирьох класиків (від М. Богдановича до А. Кулешова, с. 209—211) у четвертому розділі репрезентовано як спеціальні графіки. На особливу увагу заслуговує чільна стаття першого розділу — «Поезієзнавство» (с. 24—33). Дослідник, повною мірою легітимуючи цю сферу літературознавства, докладно розглядає її галузі. Насамперед мовиться про критику поезії, історію (охоплює авторознавство, історії національної, регіональної та світової поезії) й теорію поезії (реалізується в аспектах естетики поезії, теорії поетичного процесу, методології аналізу поезії). Крім того, хоч і почасти дискусійно через нерівнозначність, наголошуються такі допоміжні поезієзнавчі галузі, як бібліографія, історіографія, текстологія, джерелознавство, біографістика, архіво- й музеєзнавство, літературознавство, хронологія.

В. Рагойші властива риса, яка нечасто дається взнаки у працях багатьох філологів старших поколінь. Добираючи досить різноманітний ілюстративний матеріал, він не приховує своїх читацьких і дослідницьких уподобань. Імена Р. Бородуліна, В. Короткевича, Янки Купали, П. Панченка, М. Танка часто трапляються в статтях. Водночас автор позитивно оцінює доробок митців, що заявили про себе в останню третину ХХ — початку ХХІ ст. Наприклад, висвітлюючи поетичний етимологізм, учений цитує сардонічний твір А. Глобуса, одного з лідерів товариства «Тутэйшыя» (с. 116). Рух «Бум-Бам-Літ» співвіднесено із самодостатнім напрямом — «бумбамлітизмом»

(с. 52—53). Публікації представників цього постмодерністського кола вирізняються у зв'язку з художніми (паліндроми В. Жибуля, с. 404; сонети С. Мінкевича, с. 428) чи науковими феноменами (віршознавчі студії другого зі згаданих ліриків, с. 40). А. Хаданович цілком виправдано постає новітнім білоруським класиком. Співзвуччя *Shift* — *ліфт*, до якого вдається М. Мартисевич із генерації 2000-х років, зараховано до зразків рідкісної (вишуканої) рими (с. 275). Не ігноруються також міжмистецькі здобутки популярної культури включно з рок-музикою. Серед іншого, пісенну лірику осмислено крізь призму поезії М. Анемподистова, автора проекту «Народний альбом», і репертуару гуртів «Палац», «NRM», «Стары Ольса» (с. 414—415).

Власне, таку відкритість до нових явищ Рагойша декларує в передмові: «<...> зростає чисельність не лише аматорів поетичного слова, а й творців поезії, найперше молодих. Загалом поезія, як і кохання, особливо приятає з молодими. А молодість завжди прагне чогось нового, невідомого» (с. 7). Очевидно, у зазначеній настанові, замість бажання зверхньо повчати початківців, притаманного низці досвідчених літературознавців, простежуються інакші, делікатніші, прагнення. Дослідник радше стверджує про наміри узгодити інтереси авторів, що розпочинають творчий шлях, з інструментарієм філології та заповнити прогалини в термінологічній системі. Теорія версифікації, згідно з підходами білоруського науковця, не повинна лишатись інертною, натомість мусить задовольняти певні запити сучасних митців. Звідси, скажімо, стаття «Поезія експериментальна» (с. 23—24), у якій, з урахуванням віршів А. Іващенко, О. Спринчан, А. Хадановича та інших, окреслюється достойне підґрунтя для узагальнення ігрових художніх шукань.

Не можна оминати й те, що в довіднику регулярно зауважуються особливості українського віршування. Не зраджуючи давнім науковим інтересам, В. Рагойша звертається до творчості І. Франка, А. Кримського, М. Рильського, Д. Павличка, І. Драча, Р. Лубківського, українського білоруськомовного поета В. Сидоренка та інших і відзначає «Шевченківську енциклопедію» у 6 томах (с. 27) як зразок історичного поезієзнавства (авторознавства).

На завершення слід вирізнити ще один нюанс. Без сумніву, до матеріалів, які стосуються не надто традиційних тем, належить стаття «Поезія наукова» (с. 20—21). Напрошується висновок: поезієзнавчий довідник — і нова білоруська *ars poetica*, і своєрідний взірєць такої поезії. Науковий виклад білоруського теоретика не переобтяжено академізмом. Помірна дидактичність деяких висловів більшою мірою свідчить про зваженість. І справді, негачія автора виявляється чи не єдиний раз — у зв'язку з відверто не найсильнішим твором «бум-бам-літвіця» А. Ковалевського (с. 116). Зрештою, Рагойшин стиль, позбавлений також надмірного спрощення, легко сприйме читач із будь-яким фаховим досвідом. Імовірно, це істотний чинник як для посилення цікавості до віршованого тексту, так і для пошвавлення досліджень із версифікації у славістиці.

В'ячеслав ЛЕВИЦЬКИЙ
м. Київ

Отримано 18 травня 2020 р.